

ВІДГУК

офіційного опонента

Іванюк Ганни Іванівни на дисертацію **Вишневської Ганни Петрівни** «Етнокультурні тенденції розвитку змісту шкільної освіти в Україні (90-ті рр. ХХ – 10-ті рр. ХХІ ст.)», поданої на здобуття ступеня доктора філософії за спеціальністю 011 Освітні, педагогічні науки

Актуальність обраної теми дослідження. Дисертація Вишневської Ганни Петрівни з теми «Етнокультурні тенденції розвитку змісту шкільної освіти в Україні (90-ті рр. ХХ – 10-ті рр. ХХІ ст.)» присвячена розкриттю наукової проблеми, що не була досліджена раніше. В умовах розбудови нової української школи актуалізується світоглядна та ціннісна місія шкільної освіти учнів. Актуальність дисертаційного дослідження зумовлена також потребою на теоретичному рівні історико-педагогічних знань про етнокультурні тенденції розвитку змісту шкільної освіти в Україні та їх періодизацію в зазначених хронологічних межах, що дало змогу виявити нові знання про суспільну зумовленість їх трансформації. На практичному рівні – потребою творчого залучення освітнього ресурсу, виробленого попередніми поколінням, етнокультурних ідей у змісті шкільної освіти, піднесення його до кращих світових зразків.

Дослідження з теми, актуальної в суспільному та міжкультурному вимірах є цілісним і системним, ґрунтується на широкій міждисциплінарній науковій базі.

На відміну від численних досліджень, що розкривають окремі аспекти піднятої авторкою наукової проблеми, у дисертації висвітлено кількісні та структурні зміни, якісний поступ змісту шкільної освіти у руслі пріоритетних парадигм розвитку шкільної освіти нової генерації учнів у незалежній Україні.

Актуальність теми дисертації зумовлена суспільними запитами щодо ціннісно-світоглядної стратегії змісту шкільної освіти задля подолання морально-духовних, ментальних і освітніх втрат, зумовлених війною. Нині освітня практика потребує адекватного наукового обґрунтування оновлення

змісту шкільної освіти, що ґрунтується на цінностях і відповідає завданням особистісного морального та духовного зростання кожного учня. Зазначене корелюється з проблематикою дослідження, оскільки в дисертації чітко простежуємо обґрунтування продуктивних ідей, що можуть бути використані в освітніх практиках нової української школи.

У першому розділі дисертації, за результатами теоретичного, історико-компаративного аналізу наукової проблеми та попередніх наукових пошуків здобувачки, що подані нею в статтях і матеріалах наукових конференцій, розкрито вихідні положення дослідження. Дослідження актуальної для науки та сучасної освітньої практики проблеми ґрунтується на концептуальних ідеях, що розкриті на філософському, методологічному, теоретичному та технологічному рівнях. Заслуговує на увагу авторське трактування поняття «етнокультурні тенденції розвитку змісту шкільної освіти» – «окреслені в змісті шкільної освіти знання, напрями досягнень у різних сферах життя в етнокультурних середовищах, соціально-культурного досвіду, що ґрунтуються на зрозумілих і затребуваних особистістю та суспільством цінностях для того, щоб зробити їх надбанням молодшої генерації». Вихідні положення дисертації ґрунтуються на результатах аналізу міждисциплінарної джерельної бази, що дало змогу забезпечити цілісність і системність, що підтверджено науковими висновками. Встановлено: результати попередніх досліджень певним чином корелюються з узагальненими висновками та рекомендаціями, поданими в дисертації.

Дисертаційне дослідження виконане з використанням різноманітних ресурсів – наукові праці українських і зарубіжних учених, які висвітлюють наукову проблему в міждисциплінарному вимірі (філософії, історії освіти, культурології), документів із архіву ЦДАВО України, Педагогічного музею України, офіційних сайтів МОН України, що дало змогу розв'язати завдання на належному теоретичному рівні та в повному обсязі.

Аналіз родово-видового зв'язку у формулюванні мети і завдань дослідження, локальної вичерпності окреслених завдань у площині заявленої мети дослідження. Мета дослідження: «цілісно та системно висвітлити провідні етнокультурні тенденції розвитку змісту шкільної освіти,

детерміновані змінами освітніх парадигм в Україні у хронологічних межах – це 90-ті рр. ХХ – 10-ті рр. ХХІ ст., задля виявлення перспективних ідей, що можуть бути адаптовані в сучасний освітній простір» – відповідає темі, знаходиться в полі проблемно-наукового пошуку та відповідає логічному розв'язанню завдань і дослідницькій позиції здобувачки.

Аналіз сформульованих завдань дисертації, дає підстави стверджувати про належний рівень методологічної компетентності здобувачки. Сформульовані завдання характеризуються системною спрямованістю на вирішення важливих аспектів, що зумовлюють цілісне та системне досягнення мети дослідження. Здобувачка володіє методологією історико-педагогічних досліджень; структура дисертації вибудована достатньо чітко та відповідає логіці наукового пошуку. Об'єкт і предмет дисертації сформульовано коректно та чітко.

Аналіз адекватності використаних методів для кожного із завдань дослідження, наукової новизни, обґрунтованості зроблених узагальнень за результатами розв'язання кожного із завдань. У дисертації ретельно обґрунтовано групи методів, що співвідносяться з кожним із завдань дослідження, відповідно до логіки вибудованого авторкою методологічного конструкту наукового пошуку. Доцільне використання загальнонаукових методів, а саме: історико-педагогічного аналізу, синтезу, хронологічного, узагальнення дали змогу виявити вплив освітніх парадигм на етнокультурні тенденції розвитку змісту шкільної освіти в хронологічних і територіальних межах дослідження та виявити їх характерні особливості та перспективні освітні практики в межах періодів і етапів, розробленої авторської періодизації. Вартісним у науковому сенсі, з огляду на міждисциплінарний характер дослідження є те, що здобувачка з науковою відповідальністю підійшла до відбору методів, що застосовуються в історичній і педагогічній науці, а саме: історико-генетичний метод, дав змогу групувати джерела дослідження та виокремити найістотніші теоретичні основи етнокультурних тенденцій розвитку змісту шкільної освіти у хронологічних і територіальних межах дослідження. Заслуговує на увагу ретельний термінологічний аналіз базових категорій дисертацій у міждисциплінарному вимірі, що дало змогу уточнення на

поняттєвому рівні – «етнокультурні тенденції розвитку змісту шкільної освіти». Адекватними до мети і завдань історико-педагогічного дослідження є конкретно-історичний метод – для об'єктивного аналізу документів про освіту в Україні у зазначених в дисертації хронологічних межах; історико-компаративістський метод, що застосовано для порівняння нормативно-методичного супроводу, виокремлених і схарактеризованих етнокультурних тенденцій розвитку змісту шкільної освіти в хронологічних межах періодів та етапів, розробленої та поданої в тексті періодизації.

Відтак розв'язання першого завдання «Уточнити концептуальні ідеї та методологічні основи дослідження. Обґрунтувати базові поняття дослідження» побудовано з опорою на ґрунтовний методичний інструментарій, що дало змогу використати тривке теоретичне підґрунтя. Узагальнення та результати виконання першого завдання містять нові наукові знання, а саме: уточнено поняття «етнокультурні тенденції розвитку змісту шкільної освіти»; за результатами теоретичного аналізу уточнено та обґрунтовано чотири рівні історико педагогічного дослідження з теми дисертації, що дало змогу уточнити й розкрити концептуальні ідеї в контексті трансформації парадигм освіти, розвитку змісту шкільної освіти відповідно до суспільних цілей і культуротворчої місії. Цілісність і системність міждисциплінарного дослідження забезпечили, доцільно обґрунтовані за результатами теоретичного аналізу, провідні концепти – історичний, хронологічний, аксіологічний, парадигмальний, цивілізаційний, міждисциплінарний. Здобувачка ретельно прописала вихідні положення дослідження актуальної наукової проблеми в окреслених у темі територіальних і хронологічних межах, методологічні підходи, методичний інструментарій. Здобувачка комплексно висвітлила результати аналізу наукової проблеми в сучасному науковому дискурсі та історіографічних джерелах; виокремлено та охарактеризовано базові поняття: «зміст освіти», «зміст шкільної освіти», «розвиток», «парадигми освіти», «мета освіти»; подано авторське тлумачення «етнокультурні тенденції», уперше обґрунтовано поняття «етнокультурні тенденції розвитку змісту шкільної освіти».

Виконання другого завдання: «Здійснити аналіз, систематизувати та групувати джерела історико-педагогічного пошуку» – характеризує авторський підхід здобувачки щодо систематизації та групування джерел дослідження за обраними принципами (системності, достовірності, історизму, науковості, міждисциплінарності) та критеріями: суспільної зумовленості, проблемним; показниками, що увиразнюють адекватні часові етнокультурні тенденції розвитку змісту шкільної освіти. Студіювання широкого спектру джерел дало змогу дослідити еволюцію етнокультурних тенденцій якісних зрушень змісту шкільної освіти відповідно до суспільної мети, увиразненої домінуючими освітніми парадигмами та внутрішньошкільною диференціацією, що становить наукову новизну. Здійснений здобувачкою теоретичний аналіз джерел уможливив на достатньому науковому рівні охарактеризувати нормативно-методичний супровід етнокультурних тенденцій розвитку змісту шкільної освіти, зміцнення взаємозв'язків між закладами загальної середньої освіти і краєзнавчими осередками задля модернізації етнокультурної компоненти змісту шкільної освіти та втілення спільних здобутків у програмах і навчальних посібниках (підручниках) інтегрованих навчальних предметів. У руслі проблематики дослідження здобувачка дослідила вплив етнокультурних тенденцій на вдосконалення особистісних і професійних вимог до вчителя й окреслила шляхи адаптації ціннісно-сміслових і розвивальних освітніх практик в сучасний освітній простір України. Вартісним дослідницьким доробком є введення до наукового обігу фактологічного матеріалу – навчальних програм, краєзнавчих матеріалів, інформації про педагогічних персоналій і науковців-дослідників із фондів Педагогічного музею України та особистих архівів педагогів-практиків.

Третє завдання: «Розробити періодизацію етнокультурних тенденцій розвитку змісту шкільної освіти в окреслених територіальних і хронологічних межах» – розв'язане, а його результати подані у тексті дисертації відповідно до авторської концепції дослідження. Періодизацію етнокультурних тенденцій розвитку змісту шкільної освіти в окреслених територіальних і хронологічних межах розроблено за проблемно-хронологічним типом згідно з двома групами

критеріїв: суспільно зумовленими (суспільно-історичної зумовленості, впливу домінуючих парадигм освіти, нормативно-правового регулювання) педагогічними (внутрішньошкільної диференціації, оновлення змісту шкільної освіти на культурно-історичних засадах, модернізації змісту шкільної освіти на засадах загальнолюдських цінностей та інтеграції). Зазначені авторські доробки висвітлені в періодизації етнокультурних тенденцій розвитку шкільної освіти містять наукову новизну. Виокремлені та охарактеризовані періоди та етапи в них забезпечили виконання третього завдання, що дало змогу цілісно дослідити наукову проблему згідно з архітектурою дослідження.

За результатами розв'язання четвертого завдання: «Дослідити та охарактеризувати спрямованість етнокультурних тенденцій розвитку змісту шкільної освіти в Україні (90-ті рр. ХХ ст. – 10-ті рр. ХХІ ст.)» – з'ясовано та охарактеризовано етнокультурні тенденції розвитку змісту шкільної освіти в хронологічних межах періодів і етапів, а саме: впровадження етнокультурного змісту шкільної освіти відповідно до нових парадигм освіти; утвердження етнокультурного компонента змісту шкільної освіти в документах України про освіту, концепціях, програмах; пошуку шляхів реалізації виховного ідеалу на етнокультурному ґрунті; нормативно-методичного регулювання впровадження етнокультурної компоненти в зміст шкільної освіти; регіональний характер удосконалення етнокультурної компоненти змісту шкільної освіти; трансформації культурних пріоритетів: від етнокультурних і національних до полікультурних і міжкультурних комунікацій. Результати дослідницьких студій з означеного вище завдання, візуалізовано в табл. 2.3. Провідні тенденції висвітлено та схарактеризовано в хронологічних межах періодів і етапів авторської періодизації.

Щодо п'ятого завдання: «Розкрити особливості нормативно-методичного супроводу етнокультурних тенденцій розвитку змісту шкільної освіти в Україні (90-ті рр. ХХ ст. – 10-ті рр. ХХІ ст.)» – за результатами ґрунтового аналізу виокремлено та присутньо висвітлено участь педагогічних спільнот у впровадженні в зміст шкільної освіти народознавчої та українознавчої компонент, що підтверджено оновленою нормативно-методичною базою.

Здобувачка розвиває наукову ідею про внутрішньошкільну диференціацію змісту шкільної освіти, що увиразнювала його етнокультурні тенденції. В умовах демократизації шкільного життя учні та батьки стали активними учасниками відбору етнокультурного змісту шкільної освіти. Здійснений аналіз численних навчальних програм засвідчує вагомий внесок педагогів-практиків у розв'язання стратегій науково-методичного супроводу етнокультурних тенденцій розвитку змісту шкільної освіти. Аргументовано розкрито продуктивну співпрацю вчителів-практиків із науково-педагогічними працівниками кафедр педагогічних інститутів (фахівців у галузі історії, культурології, філології, етнології) щодо подолання наукових і методичних розбіжностей у програмово-методичному забезпеченні етнокультурної компоненти змісту освіти; поєднання змістових ліній із народознавства та краєзнавства. Виявлені суперечності в роки першого періоду – між систематичним збільшенням чисельності навчальних предметів етнокультурного спрямування та недостатньою якістю відбору змісту (часто зміст містив недостовірну інформацію). Охарактеризовано випереджувальний характер наукового забезпечення нормативно-методичного супроводу етнокультурних тенденцій змісту шкільної освіти в роки другого періоду (1999–2018), згідно державними документами щодо розвитку загальної середньої школи. Проаналізовані в дисертації навчальні програми з українознавства, краєзнавства, народознавства належать до широкої географії та відображають характерні стратегії розвитку змісту шкільної освіти на етнокультурному ґрунті. До практичних надбань, що увиразнюють етнокультурні тенденції змісту шкільної освіти віднесено зміцнення творчих взаємозв'язків між закладами загальної середньої освіти та краєзнавчими музеями, етнокультурними осередками, що сприяло посиленню функцій змісту освіти.

За результатами розв'язання шостого завдання: «Висвітлити особистісні та професійні вимоги до педагогів, узагальнити продуктивні ідеї та освітні практики щодо реалізації етнокультурного змісту шкільної освіти» – здобувачкою проаналізовано низку документів із фонду 166 ЦДАВО України (рішення Колегії Міністерства освіти України, звітів керівних органів освіти), нормативно та навчально-методичне забезпечення, що дало змогу з'ясувати та

охарактеризувати особистісну та професійну стратегії підготовки вчителів до реалізації етнокультурної компоненти в змісті шкільної освіти. Заслуговує на увагу висвітлення продуктивних освітніх практик і внеску вчителів, краєзнавців, українських учених в урізноманітнення етнокультурних тенденцій розвитку змісту шкільної освіти. Узагальнені освітні практики в контексті проблематики дослідження містять також авторські доробки, що засвідчує не лише його теоретичну, а й практичну вартість. Зауважимо, що окремі положення щодо розмитості критеріїв відбору критеріїв продуктивних практик носять дискусійний характер, однак їх авторська інтерпретація має право на існування, оскільки це не знецінює поданий на рецензування науковий доробок.

Виявлення упущених аспектів досліджуваної проблеми, оцінка їх впливу на цілісність наукового знання, його достовірність та ефективне практичне використання одержаних результатів. Позитивна оцінка теоретичного та практичного значення виконаного Ганною Вишневською дослідження є безперечною, однак у дисертації є позиції, які можуть провокувати наукову дискусію.

1) У дисертації відповідно до завдання 2: здійснити аналіз, систематизувати та групувати джерела історико-педагогічного пошуку – достатньо ретельно подано опис принципів, показників, груп джерел, а критерії їх відбору (суспільної зумовленості, проблемний) подано узагальнено (с. 61, таблиця 1.1). Зауважую, що здобувачка в процесі дослідження наповнила зазначені критерії педагогічним змістом.

2) На думку опонента, представлення результатів дисертаційного дослідження отримало б додатковий бонус за умови більш чіткого структурування тексту третього розділу. Загалом варіант, подання тексту є допустимий і відповідає авторській концепції текстового оформлення результатів дослідження.

3) У підрозділах 3.2 дисертації описано ціннісно-смісловий і розвивальний потенціал етнокультурного компонента змісту шкільної освіти та розкрито продуктивні авторські знахідки щодо їх впровадження в освітньому просторі України. Варто було розширити формат їх використання із залученням

цифрових ресурсів та інструментів. До таких форм презентації авторських доробків доцільно було б віднести – онлайн-мапи місць сили України, музеї педагогічних персоналій, народного костюму у цифровому форматі. Це значно розшило б коло зацікавлених осіб для ознайомлення із науковими та практичними здобутками з теми дисертації.

4) З огляду на актуальність в умовах російсько-української війни проблеми вдосконалення громадянського та патріотичного виховання учнів варто було з-поміж інших, виокремити та охарактеризувати ці аспекти в контексті дослідження.

5) Пропоную здобувачці таке: за матеріалами дисертації підготувати посібник, із урахуванням наведених вище за текстом побажань.

Висновок щодо новизни одержаних результатів. У дисертації вперше цілісно та системно подано результати дослідження наукової проблеми етнокультурних тенденцій розвитку змісту шкільної освіти в Україні (90-ті рр. ХХ – 10 ті рр. ХХІ ст.), актуальної в теоретичному та практичному сенсах. Оригінальність виконаного дисертаційного дослідження полягає в реалізації інших від узвичаєних концептів і традиційних підходів до вирішення наукової проблеми, що дало підстави сформулювати нові знання про суспільно-історичну зумовленість трансформації у в руслі домінуючих освітніх парадигм етнокультурних тенденцій розвитку змісту шкільної освіти в Україні, в окреслених хронологічних межах. Авторська періодизація етнокультурних тенденцій розвитку змісту шкільної освіти містить нові наукові ідеї, які не були представлені іншими здобувачами в історико-педагогічних дослідженнях: 1) чітка конструкція періодизації здійснена за проблемно-хронологічним типом і супроводжується чітким обґрунтуванням; 2) осердям періодизації здобувачка обрала внутрішньошкільну диференціацію етнокультурного змісту шкільної освіти. Системне та комплексне дослідження міждисциплінарної наукової проблеми із застосуванням адекватних методологічних підходів і методів наукового пошуку дало змогу досягти мету та в повному обсязі виконати завдання. Текст дисертації перевірено із застосуванням онлайн сервісу Unicheck, результати перевірки засвідчують високий показник авторського тексту.

Висновок щодо теоретичного значення одержаних результатів. Аналіз результатів дослідження з теми «Етнокультурні тенденції розвитку змісту шкільної освіти в Україні (90-ті рр. ХХ – 10-рр. ХХІ ст.)» дає підстави для підтвердження його результативності на теоретичному рівні, що полягає в обґрунтуванні вихідних положень і концептів дослідження, наукових категорій. Наукові знання розширено авторським тлумаченням і уточненням понять: «етнокультурні тенденції», «етнокультурні тенденції розвитку змісту шкільної освіти», «суспільно-історична зумовленість розвитку змісту шкільної освіти». Систематизовано та групувано за двома групами критеріїв джерела дослідження з наукової проблеми. Етнокультурні тенденції розвитку змісту шкільної освіти в окреслених територіальних і хронологічних межах висвітлено через призму цінностей етнокультури (культури) та освіти. Відповідно до розробленої періодизації, встановлених двох періодів та етапів з'ясовано та досліджено й охарактеризовано еволюцію етнокультурних тенденцій розвитку змісту шкільної освіти в контексті якісних зрушень суспільної мети і освітніх парадигм.

Висновок щодо можливості практичного використання одержаних наукових результатів. На практичному рівні дієвий методичний інструментарій дослідження може розширити базу для майбутніх історико-педагогічних досліджень із суголосних наукових проблем. Виокремлені продуктивні здобутки вчителів-практиків щодо впровадження в освітній процес етнокультурного змісту, різних форм взаємодії закладів загальної середньої освіти з музеями, науковими інституціями отримали нове прочитання в контексті вибудовування ціннісно-світоглядних моделей освіти. Розроблена, за результатами дослідження навчальна програма, може бути впроваджена в освітній процес закладів вищої освіти.

Пропозиція щодо присудження (не присудження) дисертанту ступеня доктора філософії за результати аналізу новизни одержаних ним результатів, їх достовірності, теоретичного значення і можливості практичного використання. Дисертація Вишневської Ганни Петрівни «Етнокультурні тенденції розвитку змісту шкільної освіти в Україні (90-ті рр. ХХ – 10-ті рр. ХХІ ст.)» є завершеною, самостійною науковою кваліфікаційною

роботою, яка має наукову новизну, теоретичне та практичне значення. Дисертація відповідає вимогам чинного законодавства, зокрема «Порядку підготовки здобувачів вищої освіти ступеня доктора філософії та доктора наук у закладах вищої освіти (наукових установах)», затвердженого постановою Кабінету Міністрів України від 23 березня 2016 р., № 261 (зі змінами); «Порядку присудження ступеня доктора філософії та скасування рішення разової спеціалізованої вченої ради закладу вищої освіти, наукової установи про присудження доктора філософії», затвердженого постановою Кабінету Міністрів України від 12 січня 2022 р., № 44, а її авторка – Вишневська Ганна Петрівна – заслуговує присудження ступеня доктора філософії з галузі знань 01 «Освіта/Педагогіка» за спеціальністю 011 «Освітні, педагогічні науки».

Офіційний опонент:

доктор педагогічних наук, професор,
професор кафедри освітології та психолого-педагогічних наук
Київського столичного університету
імені Бориса Грінченка

Ганна ІВАНЮК

Підпис Г. Іванюк

засвідчує

Л. Кисілова

08.02.2024